

Суспільний резонанс чи суспільний інтерес: правоохоронна цензура у поглядах професора Рейсса

Станіслав Шептуховський

кандидат юридичних наук, головний науковий співробітник,
Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз
Служби безпеки України, м. Київ, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-0087-1868>, e-mail: sci_fight@ukr.net

Медійна слава антигероя спонукає його та послідовників до нових злочинів. Рудольф Рейсс відмежував жагу преси до сенсацій від суспільного інтересу. Засобом запобігання «зараженню» кримінальністю під час висвітлення злочинів може бути фокусування на їх розкритті.

Ключові слова: резонанс; цензура; масова комунікація; злочинність.

Public Resonance or Public Interest: Law Enforcement Censorship According to Professor Reisse

Stanislav Sheptukhovskiy

The notoriety encourages an antihero and his followers towards new crimes. Rudolf Reisse distinguished the media's thirst for sensationalism from public interest. Thus, it is better to emphasize successes in solving crimes, then to focus on a crime itself.

Keywords: resonance; censorship; mass communication; criminality.

Вагомою частиною наукового доробку Рудольфа Арчибальда Рейсса є виданий ним у 1911 році «Підручник криміналіста» [1]. Уже побіжне ознайомлення з його змістом змушує визнати, що предмет криміналістики сприймався на початку XX століття вельми широко. Значну увагу у згаданій праці автор приділяє опису виявів кримінальної субкультури, характеристики структури сучасного йому кримінального світу та найбільш характерних *modi operandi* злочинців і їх спільнот [Тут і далі — виділення наші.— Авт.]. Мабуть, Р. А. Рейсс прагнув сформулювати в поліцейських криміналістів такий рівень обізнаності, щоб вони сприймали себе не живими додатками до ваг та фотоапарата, а причетними до великої справи боротьби зі злом. Наприклад, у підручнику розглянуті, зда-

валося б, питання юридичної психології, чинників злочинності, статистики та кримінальної політики. Не всі погляди сьогодні сприймаються як прогресивні, оскільки йдеться про представника іншої епохи, який, наприклад, обстоював тілесні покарання, насамперед щодо неповнолітніх [1, с. 46].

Узагальнюючи стереотипи поведінки професійних злочинців, Рейсс робить важливе спостереження: злочинці до того марнославні, що купують газети, які описують їхній злочин: «Вони горді тим, що у газетах обговорюють їхню роботу і що ця робота зробила сенсацію». Окрім того, «ті самі газети часто повідомляють їх про перебіг розслідування, що може бути їм вельми корисним». Наявність у підозрюваного газет або навіть вирізок із інформацією про

такі діяння, на думку криміналіста, є доказом учинення, чи, принаймні, співучасті у злочині [1, с. 44]. Але цим значення преси для злочинців не вичерпується. *«Оскільки щоденні газети, у зрозумілому бажанні задовольнити цікавість своїх читачів, які дуже люблять таке читання, узяли за звичку докладно (іноді навіть з ілюстраціями) розповідати про найсенсаційніші злочини, ми маємо змогу спостерігати певне “зараження злочинами” через пресу. Злочини імітуються. <...> ім’я відоме всім, а його злочин є предметом розмов серед жителів околиць. Нарешті, це відомість, це слава, щоправда дуже особлива»* [1, с. 52]. Рейсс доходить висновку: *«Роль преси повністю суперечить інтересам суспільства. <...> Ми не повинні забувати, що газети, здебільшого, є комерційними підприємствами, і тому вони змушені, щоб зберегти або розширити свою клієнтуру, задовольняти смак широкої публіки, яка вимагає лоскотання нервів»*. І хоча, як визнає Р. А. Рейсс, багатотиражні газети виконують дуже важливу соціальну місію, просвітлюючи громадськість про прогрес науки, промислового руху та політики, ці речі, констатує він, мало кого цікавлять; більшість аудиторії газет становлять «любители злочинів». Якщо завадити газетам публікувати пікантні подробиці, виявиться, що ці газети не зможуть більше видаватися [1, с. 53—54]. Рейсс відзначає і вплив детективних видань свого часу, характерні персонажі яких — поганці (*Les Aventures de Nick Carter, Les Aventures de Buffalo Bill*). Так, у грудні

1909 року у справі про холоднокроне вбивство п’яťох осіб обидва винуватці, 17 та 15-річного віку, виявилися старанними читачами подібної літератури [1, с. 54]. Учений ставить запитання про видання закону, який би забороняв поширення «нездорового читива» (фр. *lecture malsaine*). Такий закон зміг би частково захистити, зокрема, молодь від кримінального зараження [1, с. 54].

Отже, Рейсс уважав, що висвітлення кримінальних подій у засобах масової інформації та культури є захоченням для злочинців і джерелом натхнення для маргінальних елементів. У кримінальних діячів, зокрема вигаданих, з’являються послідовники. Учений фактично обстоює прийнятність стримування публічного запиту на інформацію про подію, якщо її висвітлення саме собою створює суспільну небезпеку. Що це — здоровий глузд, вистражданий поліцейський досвід чи туга за інквізиційною цензурою і нелюбов до журналістів?

Через півсотні років заборонну ідею Рейсса втілює ст. 10 Європейської конвенції з прав людини. Вона проголошує можливість демократичного і законного обмеження права на інформацію (зокрема, для запобігання злочинам, охорони моралі, підтримання безсторонності суду) [2]. Сьогодні доцільність цієї норми здається самозрозумілою: хіба ж не бажано терорист найбільшого розголосу своїх залякувань та закликів; хіба не треба перешкодити такому розголосу? Доречною є й вітчизняна заборона поширення *«через медіа або в інший спосіб інформації, яка <...> має*

на меті пропаганду або виправдання тероризму, містить висловлювання осіб, які <...> закликають до опору проведення антитерористичної операції» [3]. Цей підхід видається гідним до запозичення і в інші аспекти правоохоронної роботи. Слід зазначити, що сучасні медіа схильні повідомляти про «резонансні» кримінальні правопорушення здебільшого для інформування про нагальну небезпеку і заходи з її локалізації; дедалі частіше повідомлення про злочини вони подають саме в контексті їх припинення, а згодом — і про притягнення винуватця до відповідальності. Така комунікаційна стратегія здається більш виваженою, ніж репортерські перегони за сенсацією і майже глорифікація злочинців за часів Рейсса.

Однак ефект «зараження» злочинном ще не подолано. Продукти масової культури містять елементи кримінального навчання, характеризуються застосуванням насилля як єдиного засобу досягнення мети і зсувають межі прийнятності. Мають місце факти злочинного перенесення «ігрових» ситуацій у реальний світ [4, 5] і кримінальної поведінки саме заради демонстрування нападів [6, 7] та вбивств [8]. Ефективний, глобальний захист суспільної моралі відсутній.

Та чи справді сам Рейсс мав на увазі «антикримінальну» інформаційну та культурну політику через цензуру? Навряд. Адже тоді довелося б заборонити насамперед його підручник з криміналістики, який каталогізував злочинні практики та увічнив імена низки мерзенних злочинців. І так само обмежити доступ до згодом виданої добірки

листів Рейсса [9], яка доповнила іншу видатну працю його життя — «Звіт про звірства Австро-Угорської армії під час першого вторгнення у Сербію» із докладним описом воєнних злочинів (розривні кулі, «каральні» бомбардування шрапнеллю невійськових об'єктів, масові вбивства цивільного населення, страта поранених та полонених тощо) [10].

Очевидно одне. Ветеран Рейсс порівнював кримінальний світ і поліцейських із ворогуючими арміями [1, с. 51]. Тож передумови до поповнення у стані противника чимало непокоїли його і як представника так званої наукової поліції.

Перелік джерел посилання

1. Reiss R. A. Manuel de police scientifique (technique). Vol. I. Vols et homicides. 1911. Suisse. Imprimeries reunies s. a. Lausanne. URL: <https://archive.org/details/manueldepolicesc01reis/page/57/mode/1up?view=theater> (дата звернення: 03.04.2025).
2. Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950 : ратифік. Законом України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 03.04.2025).
3. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> (дата звернення: 03.04.2025).
4. \$246m claim over video game. *the Guardian*. 2003. 23 Oct. URL: <https://www.theguardian.com/technology/2003/oct/23/games.internationalnews> (дата звернення: 03.04.2025).
5. Напад близнюків на жінку у Рівному: чому підліток вирішив накинутися з ножом на незнайомку. 11.09.2021 р. URL: <https://tsn.ua/exclusive/napad-bliznyukiv-na-zhinku-u-rivnomu-chomu-pidlitok->

- virishiv-nakinutisya-z-nozhem-na-neznayomku-1857466.html (дата звернення: 03.04.2025).
6. Щоб побачила вся школа: у Рівному 14-річний хлопець зняв відео зґвалтування дівчинки. *Рівне Вечірнє*. 05.06.2020. URL: <https://rivnepost.rv.ua/news/shchob-pobachila-vsya-shkola-u-rivnomu-14richniy-khlopets-znyav-video-zgvaltuvannya-podruhi> (дата звернення: 03.04.2025).
 7. Шевченко Ю. Били руками і ногами і знімали на відео: у Нікополі дівчата жорстоко познущалися з подруги (відео). 31.08.2020. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/bili-rukami-i-nogami-i-znimali-na-video-u-nikopoli-divchata-zhorstoko-poznuschalisyana-podrugoyu-video-1615999.html> (дата звернення: 03.04.2025).
 8. Суд відпустив із СІЗО двох хлопців, які побили і скинули з моста чоловіка за ради відео. 08.07.2019. URL: https://lb.ua/society/2019/07/08/431544_sud_otpustil_sizo_dvuh_parney.html (дата звернення: 03.04.2025).
 9. Reiss R. A. The kingdom of Serbia. Infringements of the rules and laws of war committed by the Austro-Bulgaro-Germans; letters of a criminologist on the Serbian Macedonian front. 1919. London. G. Allen & Unwin. URL: <https://archive.org/details/kingdomofserbiai00reisuoft/page/8/mode/2up> (дата звернення: 03.04.2025).
 10. Idem. Report upon the atrocities committed by the Austro-Hungarian army during the first invasion of Serbia. 1916. London. Simpkin, Marshall, Hamilton, Kent & Co, LTD. URL: <https://archive.org/details/reportuponatroci00reis/page/24/mode/2up?view=theater> (дата звернення: 03.04.2025).